

К л а с и к а у к р а ї н с ь к о ї л і т е р а т у р и

Шашкевич М. С.

ОЛЕНА

“Відкрита книга”

2011

Ш а ш к е в и ч

М а р к і я н С е м е н о в и ч

1811 – 1843

ОЛЕНА

(Казка)

Музика різко від уха загравав, а бас то загудів, то, в лад вибиваючи, моторні дівчата аж піднімав; а хоть ноги потомлені - до круглого рвалися танка; гарні хлопці в підкови до складу кресали, позираючи радісно кождий по своїй дівчині; сваненьки з молодцями, стиснувшись в кутку коло припічка, хоть дрібненько, но частенько витрясали крупник із чарочки, не дбаючи, собі раденькі, на старих своїх довговусих господарів, на другім боці в куті, коло скрині, спорою мірою попиваючих. Було то весілечко...

- Гей, хлопці, чи спите!? Що-сте ся позабували? - кликнув гожий дружбитонька - з великою, шовком шитою хусткою у бока, - досадним голосом. - Дівчата раді би гопцювали, а в вас якби душі не стало!

Махнув шапкою, вінцем барвінковим стрійною, погладив чорненький, хоть невеличкий вус, розгорнув воло-сячко у чола, глянув по дівчатах; виніс одну з калинового луга, напретив музиці - "або грай, або гроші віддай!", моргнув на Юрця, і станули до шпаркого козачка.

Д р у ж б а

Хоть з дерева лист упав,

Моріг половіє.

Весілечко господь дав -

Радо нам ся діє!

Ю р ц ь о

Хоть надворі ніч темна,

Гей, темна ночонька,

В нас світличенька ясна,

Красні дівчатонька.

Д р у ж б а

Сокіл в білий двір влетів

К чорної галоньці;

Княжиненько наш приспів

К русій дівчиноньці.

Ю р ц ь о

Нуте, жваві хлопаки,

Легіники горні,

Витинайте гопаки,

Хлопчата моторні!

Ба й свахи не дармували. Бо і їм не йно що всім разом сажати коровай - ще і потанцювати конче, щоб ся коровай вдав красен, та ясным сонцем на столі засіяв, та й добру долю приніс.

А Олена, пишна княгиня, як русалочка, гарна, ще раз вінком барвінковим золото-зеленим стрійна, їх веселій придивлялась охоті та часто в легкій коломийці розковану русу косу на легкий кругом пускала вітер.

Бач! - і наш вдалий Василько приспів дарити нашу княгиню; хоть о пізній вечері, но стане він за теє зо своїми красними співаночками.

- Щось ти нам сумний, та й сам... Кажи, може, яка лиха пригода?.. Приступив і старий батенько, сивий голубонько, та приніс спорий кухоль горілки з медом.

- Но, жвавий козаче! Бодай здоров був! - надпив і подав єму. - Відав, утомив-єсь ся, покріпи сили.

Відобрав, подякував, поставив, втер лице та й став промовляти:

- Вертаю із Дубровнич, були-смо у дворі просити пана

старостича на весіле. Він, бачимо, не дуже нам рад був: схнюрився, люто по нас глянув, відвернувся. Но небавком знова промовив солодко; вложив Семенкові кілька талярців ясних в жменю, обіцяв прийти та й відправив. Але видко було по нім якуюсь нерадість. Не встигли-смо відойти, може, на двацять кроків: “Семенку!” - кликнув, відчинивши оконце. Семенко, як стояв, поскочив ід дворові. “Ска-кай, - казав мені, - домів, я духом приспію”. Уже заступав-єм к долині, мав-єм скрутити поза високу могилу татарськую

Оглянувшись назад себе, взрів-єм, - сила при вечірній мраці доглянути лъзя було, - Семенка. Спізнав-єм го по легких ногах - спускатися вискоком ко старому крутому шляхові, що то о нім так много старі повідають люди. Куда єму шлях? - не знаю і не вгадаю. Щось то лихого буде: лисиця м'я перебігла та й ворон на хресті сім раз закравав. Але док житя ми стане, не забуду того козака з бандурков і густо-крутою бородою, котрою декуда сивий кудався волос: як верг на мене чорним соколим оком, як би гранею м'яч об-сипав. Він тогді саме, коли-смо ступили на поріг світлиці у дворі, кінчив співанку тими словами:

... з татарської неволі.

Кінець моїй пісні, кінець і недолі!

Сонце спочило, смерклося. Тиха пітьма насіла тихі та узькі звори. Вітер буйний осінній метав хмарами від верха до верха і гнав споловілим листям з гір в темні роздоли, то знов під круту стремену, скриплячи голими гілями відвічної дубини, мов величаючися своєю лютостію, а ругаючись з їх недуги. Звір шелепотів чагарами за жиром, часами вовк, голодом пертий, дивими завив голосами. Перісті опеки, закляті над безвістями стояти, здавалися при на-

стиглій нічній мраці проживати та свої міняти становища, проходячися, мов нічні мари, бо, як то кажуть, “у страху великі очі”.

Сміло ступав відважний Семен по круглім грехоті і по розметаних костях, переступав колоди, підносячи високо ноги, і з притиска їх ставляв, щоб го яка мара не підбила. Чорна пітьма го за очі хватала: скоро взрів тумани по корчах, волосе му горою ся звело, кров ся стинала, а страх за серце як би мервець зимною ймав рукою. А нельзя казати, щоб не мав відваги, бо ся не раз добре довело! Але змаленька чував о заклятих дівицях, о скаменілих лицарях, о недоступних про змії райських птицях, то о однооких татарах, людоїдах, великанах і о многих інших лихих духах. А скоро то всьо стануло на умі роєм (а час - ніч темна, і місце - гори, дебри, і чагари по тому були), то тогді і найсмільшому трусом ставати. І Семен, посміховуючийся на зазір вовка або медведя, при найменшім лопоті застигав, бо то, відав, з лихим - не з пирогами.

Замаячіло в далечині гей ватров широко розложеною. Було то ему, що женчикам в жаркім літі вітрець холодненький. Вдивився в ню цілою душею, а радість в его душі калиною зацвіла, і втихомирився дух его, як природа по шайній тучі, і зрадувалося серце в нім вельми, як коли би ясне лице своей Олени взрів... Затріщало корчами по сухім ломачю, та й го переймило - скаменів - заголосило:

... з татарської неволі.

Кінець моїй пісні, кінець і недолі!

Прожив, бо спізнав Данилка, що го у дворі видів, - що то так дико і люто, як розбишака, виглядав, що то на обіцянку пана бути на весілю к стіні по-бісовськи ся усміхнув. Утішився, видячи его, а зрадувався більше, скоро вчув:

“Одна нам дорога!” Стис го за руку, і побратались, і разом вдвійні ступали кремінчатою стежкою під круту гору к високій ватрі.

Підойшли на місце. Семенко, взрівши із-за дуба кількнайцять бородачів при широко розложенім вогні, наганув си дванайцять розбійників в казці, що вісільця відрізали і пекли на рожні; налякся, спинився, ані кроком наперед, і мав ся вертати.

- Не страхайся, - промовив Данилко, - не такий дідько страшний, як го малюють. Приступи, тадже ти християнин - не враг, не бісурман, лише бідний селянин...

- Мабуть, наш жвавий бандуриста Данилко, - озвалося кілька грубих голосів. - Несе він нам щось потішного; для него нема ні воріт, ні залізних дверей!..

І доскочили в сторону, відкіль голос йшов. Привели обох, згорнулися к Данилкові всі, питаючи, яким світом довершити їм гадку; бо Данилко ніколи надармо не трудився, а радуючимся тамтим, около Данилка, і попиваючим могорич - на будучу добру справу. Семенко сумував, присмотруваючись тотим дивоглядам зукоса: то рушницям, то ясним топірцям, стримлячим довкола курища, то барильці з горівкою. Однак ж частіше поглядав в чорний ліс, чи не явиться яка стара стежка втечи і спастися. Але наганув си его побратим Данилко свого товариша, приступив д' нему з кухлем:

- Бодай здоров був! Ти ся нам знадобиш; не сумуй - зрадуєшся нині, а з тобою много твоїх сусід. Пий на погибель врагам - так чинимо всі, так чинить і наш ватажок. От бач, і він іде! Пий - а втішиться тобою.

Але Семенові не до солі було, взрівши его, - і мало що кухля не впустив, бо такого ні видав, ні слухав, ні видумати міг. Станув Медведюк піднебесною Чорногорою, барки его - у Бескидах камінь; дуб - его правиця; брови его - як дві

чорні хмари; а очі его - з-під тих хмар дві мовні; а борода его - ніч темна, осіння; а голос его - грім серед літа; а ступив ногою - земля стогнала; вергся на врага - буй-туром валив.

- Мов, як-єсь ся справив?

- Відомо, думка українська і стіну переб'є, - озвався Данилко. - Бандуристою війшов-єм у замок. Старець Дмитро (так го там зовуть), що м'я впустив, заглянувши в мене бандурку, просив м'я насильно, аби-м ему загравав та заспівав.

Заспівав-єм ему відому пісоньку о татарах, кінчивши святим Николаєм; а заспівав-єм ему до серця, - і полюбив м'я вельми. Побратали-смо ся, і завів м'я [до] світлиці замкової, хвалячи перед паном бандурку мою і мої думки, а я рад тому був. Доспівуючи пісню, взрів-єм входячих того тут молодця з другим - і просили пана на весіля; обіцявся, лиш видко було, якуюсь лиху гадку точив в своїй голові. "Не вдась, вражий сину!" - думав-єм собі. Відспівав-єм, взяв таляра та й пішов, і зустрів-єм старого Дмитра, ждаючого мене під дверми.

Проходжали-смо ся по обійстю замковім - старий своє, а я своє; він щось там билинив о татарах, а я тим часом придивляв-єм ся: від горбка стіна найнижча.

- Там-туда, - казав старий, - наш Степанко не раз бігав на вечерниці, а вертав, як кури другим опадом запіли.

- Ваш пан, - мовлю до него, - вибираєся на весіле?

- Правда, до Семена. Казав коні сідлати і щонайжвавші хлопці в цілім замку з собою бере. Щось він на гадці має... він часами дуріє. А може... може лише погуляти... Не жаль-бо то і погуляти на такім весілечку: дівчат - як зізд на небі, а всі красні. А найкраща Олена - сама молода, - як сам мовляв: лице в неї - як соненько ранком, а очі - як зірнички перед досвітом, голосочок - як дзвіночок, а ноги - вітрець легонький, а руки - сніжок біленький, а сама - як... як гар-

ная ланя... - Ту старому язик по кутках бігав; закукурічився і здавався молодніти...

- Годі! Не теряймо часу, не нам о тім бесідувати, - озвався сильний ватажко. - На коні!.. Ванько, з шестома - у замок! Забери, що нам ся здасть, а що не возьмеш, разом з замком най огнем сяде. Немного там труду буде, однако ж доведеться, як ся справиш. А ти, Семене, поведеш нас на весіля - потанцюєм з грабителями, вражими синами!

Розбіглися вітром по байраках за кіньми. Огонь погас, грань меркотіла - курище ся лишило. Втихомирилося.

Через і уст; враз дубину
Соколами - молодці.
Ой заплачеш, вражий сину,
Як взриш ясні топірці! -

загриміло в далечині. А голос дубровами високими розлягався верхами та й заблудив гомоном в чорних без-вістях; лише ще дудонь тряс землею та й знеміг. І знов тихо, і знов сумно, лише вітер ярами засковиче та й ворони закрядуть, радуючися на будучий жир. Мрачно і тихо, бо поскакали ногами скоропадними за вовчими очами - допали лазу край чорного ліса.

- Гей, мабуть, зоріє! - озвався новобранець. - Гляньте!..

- Не глупе! - загримів велет ватажко. - Ванько зажег си скіпку!

- Аби видко було з погребів старі виточати меди, - озвався старий бородатий Бойчук та глянув на кухоль за ремем.

- Та й наші, бодай здорові, червінцями ся підкидають, - мовив третій.

А ватажко:

- Цитьте! Дудонь... Коні - в байраки, хлопці - за дуби!.. Федь - на чати! Як взриш - закричеш. Потягніть мусатами топірці! Потом тихо, щоб вас і муха не чула, бо... Не тра вам казати. Напретив та й ступив у чагар.

Недовго ждали; тупот ся змагав, дерли коні, аж земля стогнала.

- Кра-кра-кра!!!

- Хлопці, в лад! - загомотів верховодник.

Задзвонили топірці та мечі, іскри ся посипали, мов з димні; стерлися дві хмарі, б'ючи мовнями по чорних воздухах. А Медведюк буй-туром вергся на супротивника, вибив меч зо жмені, завинув ясным топірцем та й вигнав вражу душу лукаву, негідника, щелиною в голові. Приймив з опалих поганих рук зорю на розсвіті - Оленочку гарную. Челядь граблива поборена: одна порубана, друга пов'язана.

- Семенку! Прийми твою відданицю.

Прискочив Семенко, в пояс склонився, стис го за коліна; хотів промовити, подякувати, лиш не вдав запро радість. Приспів і дружба з молодими легінями свого села, гонячи возьмителя, але діло вже довершене зустріли. Уже Медведюк, хотя й непрошений дружба, скупив княгиню мечем. А они ся вельми жалькували, що не лишено було їм нагріти грабителеві чуприни: стискали персти в твердий кулак та й затинали зубами.

- Вже ми ему карку нагнули, аж на землю поклоном упав і, відав, не зведеса, аж, мабуть, на Осафатовій долині. Бач, окаянник, з весіля голоден вертає та сиру землю їсть! - озвався верховодник сильний і потрутив го ногою.

А Семенко ся не тямив з радості. Пригортав свою надію к собі, а она его білими обнімала руками та рум'яное цілувала личко, аж ся ватажко мимохітне засміяв наголос. Обоє приступили к ньому і просили го:

- Хотьай на годинку - на крупничок та на солодкий медок,

та, може, де роздобудем якого талярця...

- А музика! Там-то музика! - перебив дружба. - Добре тот казав, що му лихо в пальцях сидить - так дрібненько тне козачка.

- Майтеся гаразд! Мені там не бути, - промовив Медведюк та й відвернувся.

- У вас перше п'ють, а потім танцюють, в нас навідвороть: перше танцюють, а потому п'ють. А могорич? - в тім нашого Ванька голова! Буде мід, горівка, червінці та талярці, та й гарні пісоньки, - була бесіда вусатого Бойчука.

- Хлопці, на коні та до наших! - кликнув ватажок, та й ще-зли.